

A Léon Blum kormány gazdaságpolitikája

*La politique économique de Léon Blum gouvernement. Léon Blum...,
233–241.*

Jeanneney úr beszámolójából dokumentumok, számadatok, grafikonok nagyon hasznos együttesét kapjuk. Nem hiszem, hogy ilyen teljes összefoglalást adtak volna ki eddig e korszak gazdasági tényezőiről. Ezzel szemben a magyarázat, a levonandó következtetések területén van néhány tényező, melyeknek Jeanneney úr talán nem adta meg mindazt a jelentőséget, melyet megérdemelnek.*

Mindenekelőtt, nehogy egy gyakori hibába essünk, kerülni kell az események *utáni* ismereteken és tapasztalatokon alapuló ítélkezést. 1936 Franciaországa jobban elmerült a liberális gazdaság csaknem egyetértő légkörében, mint ma hisszük.

A baloldal gazdasági téren nem tett elég erőfeszítést a tanulmányozásra, elmélkedésre, amire pedig szükség lett volna, hogy segítsen az országot megszabadítani a pénzügyi, valutáris, társadalmi stb. téren elterjedt illúzióktól. Kérdés egyébként, hogy a baloldal nem esik e néha ugyanebbe a hibába napjainkban is!

1936-ban a baloldal alapján véve igen keveset tudott a válságok terapeutikájáról. Sok minden, ami számunkra ma banálisnak tűnik, ami igen széleskörűen elfogadott, abban a korban nem volt ismeretes. Sok baloldali ismételtetett – egyes esetekben háromnegyed évszázados – jel-szavakat, nem ellenőrizve, hogy azok összeegyeztethetők-e az új gazdasági tényezőkkel. Sokan osztották a franciák többségének meggyőződését, s hozzáteszem, félelmét is azzal szemben, amit akkor pejorative pénzmanipulációknak neveztek. Nagyon ragaszkodtak például az aranyalaphoz (mint ahogy egyébként annak idején Karl Marx és Engels is).

1936-ban a baloldal az esetek többségében negatív kampányt vezetett gazdaságpolitikáját illetően; leggyakoribb jelszava: „se devalváció, se

*Az eszmecsere folyamán Mendès-France (a Népfront időszakában államtitkár) nem közvetlenül Jeanneney hozzászólása után adta elő közleményét; több hozzászólás, nevezetesen Baumgartneré és Walineé került időközben előadásra, – ez a magyarázata annak, hogy Mendès France hivatkozhatott rájuk itt közölt exposéjában.

defláció”, ami nyilvánvalóan nem volt túlzottan konstruktív és ráadásul igen kevésbé állt kapcsolatban a helyzettel. A fontot, dollárt, és szerte a világon még negyven más valutát devalváltak. Irreális volt elképzelni – bármit gondoltak is elvi síkon –, hogy Franciaország elkerülhet egy olyan döntést, mely helyreállítja a saját pénze és a többieké közötti egyensúlyt.

A népfronton belül a radikális párt, általános tájékozódás alapján és számolva választói lélektanával, erősen ellenezte a devalvációt; s e tekintetben a kommunista párt is igen kategorikus álláspontra helyezkedett. E negatív álláspontok feltehetően a szocialista párt nagy részének, talán többségének érzelmeivel is egybeesnek.

És mégis: az 1930 óta követett deflációs politika láthatóan megbukott. Annak a négy vagy öt országnak, mely a miénkhez hasonlóan hű maradt az aranyalaphoz, ugyanolyan nehézségei voltak, mint nekünk. Ezalatt az angol font-blokk, az Egyesült Államok, s minden ország, mely szintén devalválta pénzét, észlelhette termelésének helyreállítását és kijutott a válságból. Franciaország hatalmas és egyre növekvő aranykészletével megrekedt a munkanélküliségnél, az alacsony munkabéreknél, a paraszti nyomorúságnál. Az üzemek termelőkapacitásuk kis töredékét használták csak ki, a rossz értékesítési árak tönkretették a mezőgazdasági szektort, a beruházások mélyponton álltak és megsokszorozódott az öngyilkosságok száma. Mindez fel kellett volna hogy nyissa a szemeket.

Tegyük hozzá mindehhez a nemzetközi légkört, Hitler rajnavidéki vállalkozását, az olasz inváziót Afrikában és a Balkánon, s végül a spanyolországi háború kezdetét.

Ilyen drámai összefüggések közepette történt, hogy Franciaország történelmében először egy szocialista kormány alakult és vette át a hatalmat. A társadalmi légkört már részletesen leírták, nem szükséges kitérni rá. Mindez a vagyonosok körében olyan riadalmat váltott ki, melyet ma már csak kevesen tudunk elképzelni. Ha felidézem ezt a korszakot olyanok előtt, akik azt nem élték át, a fiatalok előtt, csak nagyon nehezen tudom felmérni velük a pánik intenzitását, mely akkor annyi franciát elfogott; a pánikét, melyet egyébként politikai okokból azonnal és nagyon alaposan ki is használtak, különösképpen a nagy napilapok. Tudjuk, hogy a középosztály mindég nagyon érzékenyen reagál arra, ami a pénz stabilitását érinti; a legélénkebb kampányok tehát erre irányultak; megpróbálták további félelmet és nyugtalanságot kelteni. Baumgartner úr (*Wilfrid Baumgartner, egykori miniszter. – A szerk.*) azt mondja, hogy a titkot jól

megőrizték. Igazat megvallva, nem őrizték meg olyan nagyon jól. Én magam abban az időben egész fiatal képviselő voltam, államtitkokról nem tudhattam. Márpedig emlékszem, hogy a képviselőház folyosóján értesültem Monzie-től Monick erőteljes lépéseiről és amerikai útjáról. Mondanom sem kell, hogy ezt olyan kifejezésekkel kommentálta, melyek nem a kormány munkájának megkönnyítésére voltak szánva.

Írreális és igazságtalan volna, ha figyelmen kívül hagynánk a szenvedélyes kampányokat, melyek igyekeztek növelni a nyugtalanságot és az aggodalmat és igyekeztek pánikot kelteni, mielőtt sommás ítéletet mondtunk az 1936-ban megalakult kormány tevékenységéről.

Ez a kormány természetesen elsősorban a legégetőbb bajokon segített. Mindenekelőtt a gazdasági életet kellett fellendíteni; alkalmazni Léon Blum már évek óta ismertetett eszméit. Az ilyen irányú intézkedések hatásos együttest alkotnak. Sokat beszéltek a szociális határozatokról és törvényekről. De meg kell jegyezni – és valószínűleg még sokkal jobban meg kell jegyezni – a gazdaság újjáélesztésével kapcsolatos intézkedéseket is. Még ha szociális törvényekről esik is szó, vizsgálunk kell azok kihatásait a gazdasági fellendülés terén: a munkabérek, tisztviselői fizetések és nyugdíjak emelését, azaz vásárlóerő-többlet teremtését a fogyasztás és ez által a termelés növelése céljából, a negyvenórás munkahetet a munkanélküliek felvételének biztosítására, akiknek tehát többlet-béreket juttatnak, kollektív szerződéseket és speciális eljárást a várható társadalmi konfliktusok rendezésére, ezzel is revalorizálva a vásárlóerőt; a fizetett szabadságot, a kölcsönök kiterjesztését az ipari és mezőgazdasági termelésre, az exportnak nyújtott nagy segítséget, a Gabonahivatal létrehozását (ami szintén új vásárlóerőhöz juttatta a földműves osztályt), a Francia Nemzeti Bank államosítását, lehetővé téve a hitelfelvetelek megjavítását, a Caisse des marchés de l'Etat megteremtését ugyanezen célból, a hadiipari hitelek felemelését (aminek a gazdasági kihatása szintén pozitív) stb.; mindez jelentős együttest alkot.

Az intézkedések egyike-másika kétségkívül vitatható; magam is rövidesen meg fogom tenni. De feltétlenül meg kell látni: mind arra irányul, hogy véget vessen a deflációs politikának, helyreállítsa az előző öt év alatt lezuhant keresletet, ösztönözze a fogyasztást, azaz, ahogy akkoriban mondták, „újból megszívassa a pumpát”.

A munkabérek felemelését, az új szociális kedvezményeket, a hitel kiterjesztését az iparra és az exportra, a mezőgazdaságnak adott támogatást, úgy vélem, nem lehet komolyan vitatni. Mindezek a határozatok

azok körébe tartoztak, melyeket Rooseveltt hozott a New Deal keretében, s melyeknek Franciaországban először félreismert, sőt ócsárolt eredményei kezdtek megérettésre találni.

Egyes intézkedések viszont ettől kissé eltérő jellegűek voltak. Jeanneney úr beszámolójában szerepel, hogy „a társadalmi rend módosítására” törekedtek. Azok után, amit mind a hozzászólók, mind Waline úr mondott, ezt a pontot nem szükséges kiemelni. A kollektív szerződések, a döntőbíráskodási és békéltető eljárások stb. valójában a liberális és kapitalista struktúrából fakadtak; a munkás most először nem állt egyedül a munkáltatóval szemben, abban az egyenlőtlen, a magánjogi törvénykönyv régi elveiből eredő vitában, melyben arra volt ítélve, hogy mindég alul maradjon. Érdekeit szervezeten, hivatalosan, törvényesen kézbe veszik a szakszervezetek, a nevükben szóló kiküldöttek; ezentúl egy üzem, sőt egy egész foglalkozási ág munkásai törvényesen összetartoznak (ez már nem a cserépfazék régi harca a vassfazék ellen).

Elmondható-e, hogy semmilyen hibát nem követtek el? Bizonyára nem. Én magam például Baumgartner úr imént felsorakoztatott új felvilágosításai ellenére is sajnálom, hogy Léon Blum nem közvetlenül hatalomrajutása után határozta el az elkerülhetetlenné vált devalvációt, melyről el lehet mondani, hogy ha nem szerepelt is a népfront programjában, mindenesetre örökségének része volt. Politikai szempontból jó lett volna, hogy ez az elhatározás mindjárt kezdetben megtörténjék, s hogy senki ne kételkedjék benne: valóban része volt az örökségnek. De főleg könnyebben viselte volna el a gazdasági fellendülés politikájának és a nemzeti vagyion jobb elosztásának egészét a gazdasági szervezet, ha azok a devalváció után, s nem előtte következnek be. Ebből a szempontból a bírálatokat, melyeket a korszakban Paul Reynaud, újabban Alfred Sauvy juttatott kifejezésre, nem találok teljesen megalapozatlanoknak.

Az is sajnálatos, hogy Léon Blum kezdettől fogva nem vette eléggé figyelembe, milyen következményekkel fog járni a gazdasági fellendülés érdekében folytatott politikája; a kívánt és bizonyos mértékben el is ért fellendülés elkerülhetetlenül felvetett egy sor olyan problémát, melyekre valószínűleg még nem voltak felkészülve. A magánfogyasztás növekedésének, a katonai kiadások növekedésének, a beruházások és az export támogatásának a globális kereslet érezhető növekedését kellett előidéznie. Márpedig az országos termelés 1929 óta tespedt. Mint Jeanneney úr mondja előadásában: elmeszesedett vagy megmerevedett. A kereslet hirtelen felduzzadásával szűk keresztmetszeteknek, időnként féktelen ár-

emelkedéseket ide-oda sodró merevségnek, következésképpen inflációs veszélynek kellett mutatkoznia. Ebből a szempontból kell megvizsgálni a negyvenórás törvény tárgyában Léon Blum ellen indított pert.

A negyvenórás munkahét törvénye, noha kifejezetten nem szerepelt a népfront programjában, vitathatatlanul ott volt a munkás-tömegek mélyreható követelései között. A sztrájkok, a gyárak elfoglalása, a példátlan társadalmi nekilendülés, melyről tegnap beszéltünk, ellenállhatatlan pressziót idézett elő a munkások részéről. A kiállt szenvedések, a munkások nyugtalansága, a fenyegető munkanélküliség, az a brutális mód, mellyel, meg kell mondani, a munkáltatók az előző időszakban gyakran visszaéltek, a defláció folytán még élesebbé váló kiegyensúlyozatlansággal; mindez olyan légkört és olyan feszültséget teremtett, mely megmagyarázza az 1936 nyarán megnyilvánuló társadalmi mozgalmat; az új kormány azonnal arra kényszerült, hogy rendkívül gyorsan megvalósítsa szándékait és reformjait, olyan feltételek mellett, melyek lélektanilag ugyan hatásosak lehettek, gyakorlatilag azonban nem voltak feltétlenül a legjobbak.

A nép türelmetlensége olyan meggondolásokon alapult, melyek erejét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Több százezren voltak munka nélkül, s a még dolgozók is érezték a munkanélküliség fenyegetését. Elkerülhetetlen volt, hogy a munkásosztály rájöjjön az egyszerű gondolatra: le kell szállítani azok munkaóráinak számát, akik alkalmazásban állnak (azonban a vásárlóképeség csökkentése nélkül), hogy lehetővé tegyék a kenyérkeresetet a teljes vagy részleges munkanélküliek számára. A törvényes heti munkaidő lecsökkentése annyira megfelelt az általánosan elterjedt meggondolásoknak, hogy el se lehet képzelni, a kormány hogyan állhatott volna ellen neki, vagy éppen hogyan alkalmazhatta volna az új törvényt nagy haladékokkal és rendkívül óvatos átmenetekkel.

De Jeanneney úr messzebb megy. Elméleti és bizonyos mértékben ideális módon ki akarta számítani, hogy a munkaórák leszállítása, a negyvenórás munkahét általánossá tétele valóban előidézheti-e a gazdaság fellendülését, a termelés növekedését: összevetette a munkanélküliek, legalább is a nyilvántartott és bejegyzett munkanélküliek (azaz, ezt ki kell emelni, a kisebbség) létszámát az aktív népesség egészével; feltételezte, hogy minden újra szerződött munkanélküli heti negyven órát fog dolgozni, s ki akarta mutatni, hogy az ipari tevékenység ilyen módon előidézett növekedése nagyon is elégtelen volna az össz-szükséglet kielégítésére. Ezt a számítást, mely megnyerte Flaman úr tetszését, én nem ta-

lálom megdönthetetlennek. Hasonló anyagnál számolni kell egy rendkívüli tényezővel, a termelőkapacitás elégtelen kihasználásával, a kihasználatlan gazdaságok állandó kísérőjével. Az 1930-tól 1935-ig tartó válság idején a munkaerő egy jelentős része nem volt kihasználva. Ezek a munkások, kiket többé-kevésbé feleslegesen tartottak, abban bízva, hogy hamarosan visszaállhatnak a teljesebb munkára, kiket takarításra, apró, műhely körüli barkácsolásra használtak; ezek a munkások, kiket látni lehetett, amint a gyárudvart gyomlálják, vagy újrafestik a homlokzatot... ez, gazdaságilag szólva, elfecsérelt munkaerő volt. Hasonlóképpen a gépek sem dolgoztak napi vagy heti néhány óránál többet, míg az üzemek általános költségei változatlanok maradtak. Innen erednek az erősen lelassult termelési ütem és a végső soron nagyon drága termelési módok által felduzzasztott önköltségi árak.

Egy gazdaság újraindulásakor, még a munkanélküliek alkalmazása előtt, minden üzemen belül önmagából kialakul a termelési összetevők – mind a munkások, mind a gépek – jobb kihasználása, s így javul a termelékenység. Ez vitathatatlan jelenség, ha nehéz is számokban kifejezni. Kell egy bizonyos idő, amíg a munkanélküliek végre munkához jutnak. De időközben a termelő gép már képes volt árutöbbletet létrehozni. Jeanneney úr e pontra vonatkozó érvelését ezért nem találom megdönthetetlennek. 1936-ban jelentősebbek voltak a termelés helyreállításához rendelkezésre álló erőforrások, mint ahogy az beszámolójából kitűnik.

Mindamelletts elismerem, hogy az általános termelékenység javulásának lehetővé tétele érdekében minden iparágban, sőt minden üzemben számolni kellett néhány jellegzetes tényezővel. Ezért, még ha a negyven órás munkahét elvét elfogadták is, hatálybaléptetése bizonyos rugalmasságot kívánt és többek közt – legalább is átmeneti időre – túlmunka-órák igénybevételét mindenütt, ahol nem tudtak azonnal és pontosan olyan típusú munkaerőt találni, amilyenre szükségük volt. De véleményem szerint továbbra is fennáll, hogy a negyven órás munkahét elvét nehezen lehet elvitatni, számolva a munkanélküliséggel és a munkásokztályban uralkodó általános érzés- és gondolkodásmóddal. Szinte azt mondhatnánk, hogy a negyven órás munkahét törvénye lényegében a munkanélküliség válságához való alkalmazkodás egy lépése volt. Egyébként nem tagadta meg a szükséges elővigyázatosságot, miután a végrehajtás számos módozatáról gondoskodott.

Igaz, hogy ezeket a gyakorlatban olyan jelentős módozatokat nem értették meg egészen. Jeanneney úr éppen azt írja, hogy gazdasági ügyben

a merevség összeegyeztethetetlen a haladással. Ez az, amit talán nem ismertek fel elég jól, nem csak a közigazgatásban, de a munkásszakszervezetekben, sőt néha egyes munkáltatók sem. Ezért a törvény – végeredményben csak egy törvény-keret – rugalmassága ellenére talán túl türelmetlenek voltak az alkalmazásnál s elkövettek bizonyos hibákat. Én a gazdasági tényezők elégtelen ismeretének számlájára írnám ezeket a tévedéseket is. A munkásszakszervezetek nem voltak kellően tájékoztatva az efféle reformok ilyen általános összefüggésben történő megvalósításának gyakorlati nehézségeiről, és a Munkaügyi Minisztériumban talán szintén nem voltak tudatában a reform életbeléptetéséhez szükséges gyakorlati feltételeknek. Kitartok emellett, mert azon a napon, amikor a munkahét tartamának újabb csökkentése is bekerül a törvények közé, ahogy azt mostanában a szakszervezetek kérik, szükség lesz rá, hogy a kormány csakúgy, mint az akkorinál már jóval tájékozottabb pártmunkások képesek legyenek az új törvény alkalmazásának módozatait azzal a rugalmassággal és a realizmussal kezelni, amely most harminc éve nem jutott érvényre.

Igy a negyvenórás munkahét törvényének életbeléptetését valószínűleg túl korlátlan, túl gyors végrehajtási intézkedések kísérték, melyek eléggé összeférhetetlenek voltak a keresletnek a kormány által ugyanakkor teljes joggal előidézett növekedésével. A kormánypolitika e két, egyformán nélkülözhetetlen aspektusának összeegyeztetéséhez egy bizonyos távlatra, a gyakorlati és gazdasági problémák megértésére lett volna szükség, s ez nyilvánvalóan hiányzott, ami számos kellemetlen következménnyel járt.

Először is az árak emelkedésével, ami viszont csökkentette a munkabérek emelésének hatásosságát. Ezt az áremelkedést tudni kellett volna fékezni és korlátozni. De itt újra meg kell jegyezni, hogy hasonló jellegű tévedéseket Rooseveltt is elkövetett: az egészségesebb árrendszer deflációs évek utáni helyreállítását a New Deal alatt az Egyesült Államokban csakúgy, mint a népfront idején Franciaországban bizonyos túlzások kísérték, melyek ellen reagálni abban az időben elég kevés eszköz állt rendelkezésre. Azonfelül különbséget kellett volna tenni az áremelkedések: a törvényesek és a vitathatóbbak között. Egyes árak kiigazítására valóban szükség volt, például mikor az eladási árak az önköltségi árak alá estek; ez volt a helyzet a mezőgazdasági termelés nagy részében is. Mindamelllett nem minden szektorban állt ez fenn és elég gyakran megesett, hogy a kereslet vad emelkedése bizonyos szűk keresztmetszetek folytán

lehetővé tett gazdasági haszon nélkül járó, csupán a közvetítők vagy termelők ilyen vagy olyan kategóriájának nyereségét növelő áremeléseket.

E tényezők együttese megmagyarázza a középszerű körülményeket, melyek közepette 1936 őszén létrejött végre a devalváció. Azok véleményét osztom, akik úgy vélik: ez a devalváció nem volt kielégítő. Egy 30%-os devalváció 1936 nyara előtt talán még kielégítő lett volna (még így se vagyok benne biztos). Nem vagyok benne biztos, mert az Egyesült Államok, Anglia és harminc vagy negyven másik ország szerte a világon négy-öt éve értékelt le pénzt, míg mi konokul kitartottunk egy deflációs politika mellett, mely komolyan megkárosította a gazdasági apparátust, s versenytársainkhoz viszonyítva súlyosbította helyzetünket. Másrészt létrejött időközben a világarfolyamok emelkedése, ami szintén nem vált hasznunkra. Mindenesetre három vagy négy hónappal később, számításba véve a nyár és az ősz folyamán Franciaországban meghozott döntéseket, jelentősebb devalvációra lett volna szükség.

De meg kell jegyezni ezenfelül, hogy a valutaparítások kiigazításának elhatározását példátlan politikai állapotok kísérték. A jobboldal nagy lármát csapott és vidáman jósolta a legszörnyűbb katasztrófákat. A parlament karzatán csakúgy, mint az ellenzéki lapokban, azon fáradoztak, hogy sabotáljanak egy devalvációs intézkedést, melynek, mint hasonló esetben mindig, csak kedvező légkörben lehetett sikere. 1936-ban és később, mikor felidéztem ezt az időszakot, igen gyakran összehasonlítottam a font sterling devalvációjának ragyogó sikerét lehetővé tevő kulturáltságot és fegyelmet azzal a botrányos agitációval, mely nagyban hozzájárult, hogy Léon Blum több hasznot ne húzzon 1936 őszi döntéséből.

Mindezek ellenére meg kell jegyezni, hogy az 1937 tavaszán elkészített első mérleg pozitív volt. A termelési indexek megjavultak, a munkások és parasztok vásárlóereje még az árak emelkedését számításba véve is javult, a munkanélküliség csökkenőben volt. Ha a politikai viszonyok nem olyan kedvezőtlenek, ha a kormányt nem zaklatják folytonosan, ha van elég ideje, hogy a szociális reformok, nevezetesen a negyven órás munkahét törvénye beilleszkedjék az országos gazdasági életbe, a vállalkozás egészében véve elég kielégítően folytatódhatott volna.

A felmerült nehézségek 1937 tavaszától arra kényszerítették Léon Blumot, hogy újra átgondolja a problémaegyüttest, mellyel Franciaország akkoriban szembekerült, s ahhoz alkalmazza politikáját. Ha nem tévedek, itt állt be valamiféle fordulat Léon Blum lelki életében és ítéletében; ez

Jeanneney úr beszámolójában nincs megemlítve. Léon Blum ekkor valóban levonja az általa irányított események következtetéseit és jóval szélesebb és kimerítőbb távlatot szab követendő politikájának. Az 1937. év folyamán, nagyrészt egyik barátja és tanácsadója, Georges Boris hatására a volt miniszterelnök revideál néhány akkoriban általánosan elfogadott elvet és igyekszik meghatározni az alapokat, melyekre az ország felemelésének megvalósítása épülhet. Itt megint érdekes összehasonlítást tehetünk Roosevelttel. Nem az ő érdemeinek kibővítése, ha felhívjuk a figyelmet tapogatózásaira, sőt hirtelen fordulataira s arra, hogyan fedezi fel lassanként a New Deal későbbi alapelveit. Léon Blumnak nem kellett ilyen hosszú utat bejárnia, nem kellett, mint Rooseveltnek, saját magát megcáfolnia, neki csupán meg kellett hosszabbítania, ki kellett szélesítenie és talán ki is kellett egészítenie első koncepcióját, mely igen helyesen egy krónikus kihasználatlanság által elszegényedett és legyengült gazdaság rendbehozatalának szükségességén alapult. Az ország gazdaságának újjáélesztése, ami továbbra is a fő probléma maradt, teljesebb, a helyzet és a gyógy mód szélesebb körű magyarázatán alapuló intézkedéseket kívánt.

Az ezután követendő globális politikát Léon Blum volt hivatva meghatározni, mikor 1937 márciusában megalakította második kormányát. E politika leírása megtalálható annak a törvényjavaslatnak az indítékairól szóló expozében, „melynek célja a kormány megfelelő hatalommal való felruházása, hogy alkalmassá tegye a nemzetet a rá háruló terhekkel való szembezállásra, különös tekintettel védelmének szükségleteire”. Ez az okmány az első kormányzati szöveg, melyet Keynesnek a pénz körforgásáról szóló Általános elmélete ihletett. Az Általános elméletet 1936-ban adták ki; 1937-ben gyakorlatilag ismeretlen volt Franciaországban, a munkát ekkor még nem fordították le. De Georges Boris az első franciák egyike volt, aki angol nyelven olvasta Keynes könyvét és gyakran beszélt róla Léon Blumnak. Innen ered néhány gondolat, mely a már említett expozében található.

Léon Blum ekkor beterveztett törvényjavaslata nagy határozottsággal és pontossággal ábrázolja a francia gazdaság fellendítéséhez szükséges feltételeket. Ezek a feltételek kitértek a pénzügyi politikának, a gazdaságpolitikának, a társadalompolitikának, a valutapolitikának, a hitelfelvételeknek, a tulajdonképpeni valutapolitikának, a polgári beruházások fellendítésének és – sajnos – az egyre inkább divatba jövő hadikiadásoknak minden aspektusára. A program mindezekre a pontokra vonatkozóan reális és teljes. És a nagy angol konzervatív napilap, a Times, mely

aligha gyanúsítható a szocialista vagy intervencionista eszmék iránti rokonszenvvel, magasztaló szavakkal kommentálta Léon Blum tervét, dicsérően, hogy az „nem rögtönzött kibúvókkal, hanem teljes egészében fogja össze a gazdasági kérdést, merész, minden részletében jól átgondolt terv segítségével keresi a megoldást.”

A tervet a szenátus elvetette, miután a miniszterelnök minden erejéből harcolt, sokkal inkább annak megérttetéséért, mint elfogadtatásáért. Léon Blum nagyon jól tudta, hogy megelőzi a Franciaországban akkoriban uralkodó eszméket. Tíz évvel később Keynes elméleteit, melyek szerte a világon számtalan teoretikust és számtalan kormányt ihlettek meg, Franciaországban még nem fogadták el; jól látszott ez a felszabadulást követő vitákból. Nem csoda hát, ha 1937-ben és 1938-ban a szenátus nem követte Léon Blumot.

Egészében véve nem szabad elfelejteni, hogy Léon Blum 1936-ban és 1937-ben, a legnagyobb politikai nehézségek közepette visszavezette Franciaországot a gazdasági expanzió és a társadalmi igazság útjára és 1938-as törvényjavaslatában világosan meghatározta a helyreállítás feltételeit. A francia baloldálnak igaza van – még ha a fejlettebb tudományos ismeretek fényénél rá is kényszerül, hogy ilyen vagy olyan fenntartással éljen egyik-másik gyakorlati ponttal szemben – ha felidézi egy korszak emlékét, mely jelentős fordulópont az embernek a gazdasági, politikai és társadalmi szolgaság ellen vívott harcában, melynek fejlődése lehetővé teszi felszabadulásukat s felidézi annak emlékét, aki történelmünk e fejezetét irányította.